

Лекція №7

Українська культура 1-ї пол. ХХ століття: 1910-і- 1950-і роки

План

1. Тенденції розвитку української культури в 1910-х роках.
2. Культурна ситуація 1920-х років у Радянській Україні.
3. Стан української культурної спадщини в західних регіонах України в 1920-ті - 1930-ті роки.
4. Особливості розвитку української культури 1930-х - середини 1950-х років

Загальні закономірності розвитку української культури 1-ї половини ХХ століття:

1. Визначальна роль політичного фактора, коли переламні суспільно-політичні події визначали процес культурного розвитку (перша світова війна, революції 1917 рік, «визвольні змагання» 1917-1920 років, утворення Радянського Союзу, друга світова війна).
2. Залежність від геополітичних обставин (до середини століття українські землі входили до складу Польщі, Румунії, Чехословаччини, Радянського Союзу).
3. Створення двох потоків культурного розвитку - в українських землях і в діаспорі.
4. Активна участь творчої інтелігенції в політичному житті в переломні моменти історії.
5. Формування культурного потенціалу в 1920-і роки в умовах творчого піднесення та ентузіазму.
6. Залежність від діяльності генерації робітничо-селянської інтелігенції, чиї дії визначалися партійними диктатом.

В 1900-ті - 1910-ті роки в українських землях активізувалася діяльність культурно-просвітницьких і національно-громадських організацій, культурно-спортивних товариств: «Просвіта», «Рідна школа» (в східноукраїнських землях виникли під час революції 1905-1907 років, в західноукраїнських землях зберегли активність до середини 1930-х років). В західноукраїнських землях виник рух товариства «Січ» (організатор - Кирило Трильовський).

1. Товариство «Січ» у Старому Косові. Нач. 1900-х.
2. Товариство «Просвіта» в Чернігові. 1916.

Період «визвольних змагань» (1917-1920), незважаючи на трагізм громадянської війни і постійні зміни влади, сприяв закладенню тих соціально-політичних і національно-духовних якостей, які сприяли культурному розквіту 1920-х років

Основні дати:

Період Центральної Ради -

04.03.1917-29.04.1918 рр.

(М. Грушевський)

Період Гетьманату -

29.04.1918-12.12.1918 рр.

(П. Скоропадський)

Період Директорії -

14.11.1918-18.11.1920 рр.

(В. Винниченко)

Проголошення УРСР - 10.03.1919 р.

(столиця - Харків)

Входження УРСР до складу

Радянського Союзу - 1922 р.

Одним із пріоритетних напрямків культурно-просвітницької діяльності 1917-1919 років стало оновлення сфери освіти:

- ❑ Українізація початкової, середньої та вищої освіти. Велику роль в українізації школи і освіти взагалі зіграли I Всеукраїнський педагогічний з'їзд (квітень 1917 г.) і II Всеукраїнський учительський з'їзд (серпень 1917 г.).
- ❑ Створення єдиної семирічної народної школи.
- ❑ У вищих школах відкривалися кафедри історії України, української літератури, мови і українського права.
- ❑ Відкриття вищих навчальних закладів: Київський український народний університет з історико-філологічним, фізико-математичним і правовим факультетами (5.10.1917), Київський географічний інститут, Київський юридичний інститут, Херсонський педагогічний інститут, університет в Каменці-Подільському (22.10.1918).

Урочисте відкриття університету в Кам'янець-Подільському: на трибуні - ректор І.Огієнко, П. Холодний.

В період УНР були створені вищі навчальні заклади та наукові організації, діяльність яких продовжилася і в 1920-і роки.
18.12. 1917 була організована Академія мистецтв в Києві

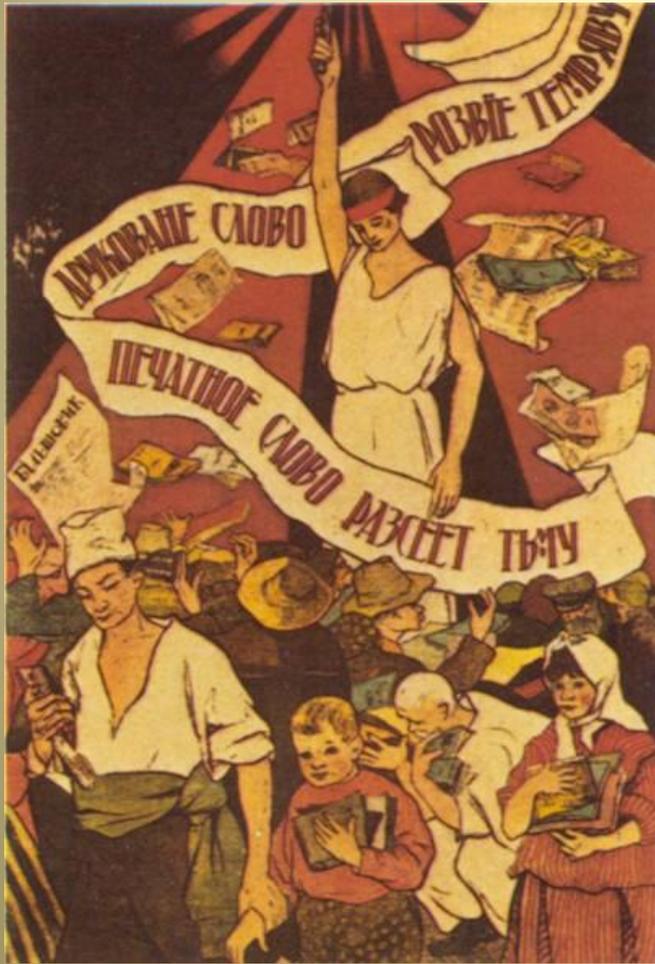
Засновники академії: сидять (зліва направо): А. Маневич, О. Мурашка,
Ф. Кричевський, М. Грушевський, І. Стешенко, М. Бурачек;
стоять: Г. Нарбут, В. Кричевський, М. Бойчук

14 листопада 1918 був затверджений законопроект, який підтверджував створення Української академії наук, ідею про заснування якої було висунуто Київським науковим товариством навесні 1917 року. Спочатку УАН мала три відділи - історико-філологічний, фізико-математичний, соціально-економічний

1. В. І. Вернадський (1863-1945) - природознавець, філософ, творець геохімії, біогеохімії, радіогеології.
2. Є. О. Патон (1870-1953) - провідний вчений в галузі зварювання та мостобудування.
3. А. А. Богомолець (1881-1946) - патофізіолог, засновник Інституту експериментальної біології і патології АН УРСР.
4. С. А. Єфремов (Охріменко) (1876-1939) - історик літератури, суспільно-політичний діяч.

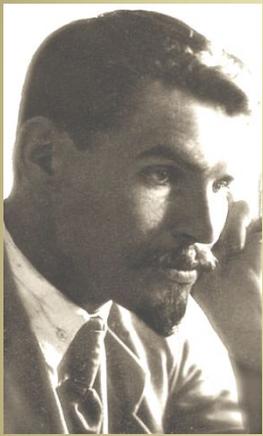
1. Плакат на тему ліквідації безграмотності.

2. Відкриття сільської школи. 1928.

Демократизація культури, характерна для періоду? 1920-х років, мала такі наслідки:

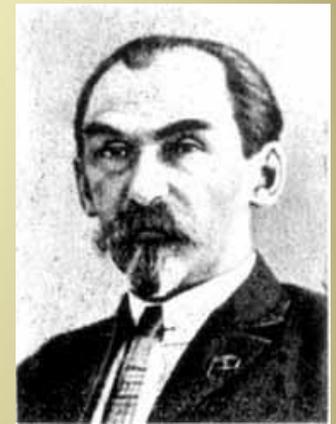
- ліквідація неписьменності (до 1923 року було навчено близько мільйона людей;
- на грудень 1925 було відкрито 13 тисяч шкіл та пунктів лікнепу);
- був відкритий доступ до всіх форм освіти вихідцям з робітничо-селянського середовища;
- освітня діяльність здійснювалося на базі української мови;
- до 1928 року були уніфіковані структура і форми управління освітою.

Українізація - соціально-політичний і культурно-просвітницький процес, інспірований керівництвом Радянської України з 1923-го до початку 1930-х років з метою підготовки національних керівних кадрів і залучення народу до національної освіти

Олександр Яковлевич Шумський
(1890-1946)

Микола Олександрович Скрипник
(1872-1933)

ПОЗИТИВ

- забезпечила освіту всіх щаблів українською мовою;
- сприяла розвитку національних преси, книговидання, мистецтва;
- підготувала покоління талановитих діячів національної культури;
- створила умови для культурного розвитку національних меншин

НЕГАТИВ

- проводилась як «партійна політика», авторитарно;
- сприяла політизації та ідеологізації сфери культури;
- не враховувала інтереси різних соціальних груп;
- мала суперечливий характер, супроводжувалась боротьбою з «буржуазним націоналізмом»

Відмінною рисою культурного процесу в Україні 1920-х - початку 1930х років була наявність великого числа творчих організацій, що нерідко вступали в конфронтацію один з одним

АРМУ (Асоціація революційного мистецтва України) - організація митців, послідовників М. Л. Бойчука;

Плуг - літературна організація, що орієнтувалася на масовість і народну традицію в мистецтві;

Гарт - літературна організація, діячі якої, створюючи «пролетарську літературу», не хотіли користуватися тільки принципами класовості і партійності, прагнули урізноманітнити засоби виразності;

МАРС («Майстерня революційного слова») - літературне об'єднання, засноване в Києві 1924 під назвою «Ланка», в 1926 році перейменовано в МАРС.

ВАПЛІТЕ («Вільна організація пролетарської літератури») - літературна організація, діячі якої відстоювали незалежність мистецтва, виступали проти масовості і ідеологічності творчості;

Пролеткульт («Пролетарська культура») - масова культурно-просвітницька і літературно-художня організація, що об'єднала безліч дрібних груп, виступала за створення нової, пролетарської, культури, але поза державним контролем

Ідейні натхненники ВАПЛІТЕ М. Яловий та М.Хвильового пропонували підвищити рівень літературної творчості, піти від «червоного просвітництва» і орієнтуватися на цивілізовану Європу

М. Хвильовий виступив із закликами:
«Геть від Москви!», «Даєш психологічну Європу!»

Михайло Яловий
(1895-1937)

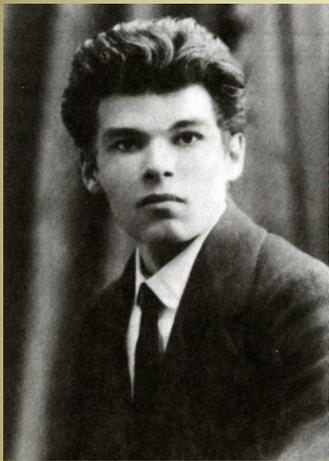
Микола Фітільов
(«Хвильовий»)
(1893-1933)

Будинок «Слово» у Харкові був побудований в 1927-1929 роках для культурно-мистецької інтелігенції: «Будували санаторій, а вийшов крематорій»

«Арешт Михайла Ялового – це розстріл нашої генерації. За що?»

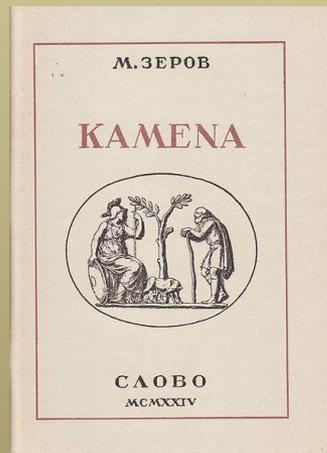
З предсмертного листа М. Хвильового

В українській літературі 1920-х років були представлені різні напрямки авангардної поезії, передусім - футуризм, найвідомішим представником якого був Михайл Семенко, і група «неокласиків», лідером якої став поет, історик літератури Микола Зеров

«Мі хочемо такої літературної ситуації, коли буде цінитися не маніфест, а робота письменника ...»

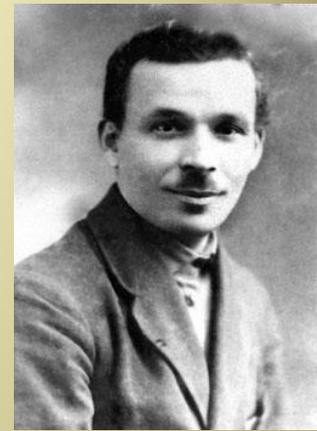
М. Зеров

1. Михайло Васильович Семенко (1892-1937).
2. А. Петрицький. Портрет М. Семенко. 1927.
3. Микола Костянтинович Зеров (1890-1937).
4. Обкладинка збірки поезій М. Зерова «Камена» ..

Найвідомішим реформатором українського театру початку 20 століття був Лесь Курбас, творець «Молодого театру» (1918) і експериментального театру «Березіль» (1922)

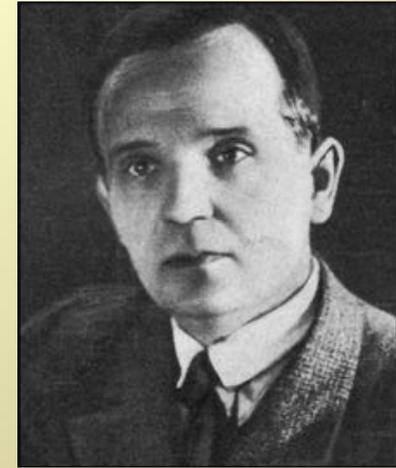

Театр «Березіль» працював як державний театр з 1922 до 1926 в Києві, а з 1926 по 1933 - в Харкові. Період становлення театру в Києві вважають «політичним, а харківський - «філософським». У Харкові почалася співпраця Л. Курбаса з драматургом М. Кулішем (1892-1937). Теми п'єс М. Куліша («Отак загинув Гуска»; «Патетична соната»; «Народний Малахій»; «Маклена Граса»): 1) зародження радянської бюрократії; 2) доля українського села періоду колективізації; 3) критика ідеалів революції.

Режисерська група театру «Березіль». 1925.
Третій праворуч в першому ряду - Л. Курбас.

Творцем театру імені І. Франка
став 1922 року Гнат Юра

1. Гнат Петрович Юра (1888-1966).
2. Будівля театру в Києві

- Відкриття театру відбулося 28 січня 1920 виставою «Гріх» В. Винниченка; значну частину трупі склали колишні актори «Молодого театру» Леся Курбаса і «Нового Львівського театру» А. Бучми, з 1926 року трупа працювала в Києві;
- Г. Юра як художній керівник і режисер підготував близько 100 вистав, театр починав з постановок модерністських п'єс, з 1929 року перейшов на радянсько-український і російський репертуар, також ставив зарубіжну класику;
- Під керівництвом Г. Юри працювали А. Бучма, Н. Ужвій, інші видатні актори.

В. Єрмілов. Композиція

Український живопис 1920-х - початку 1930-х років також була представлена окремими групами, діячі яких орієнтувалися на досвід європейського модернізму, але водночас намагалися зберегти національну традицію

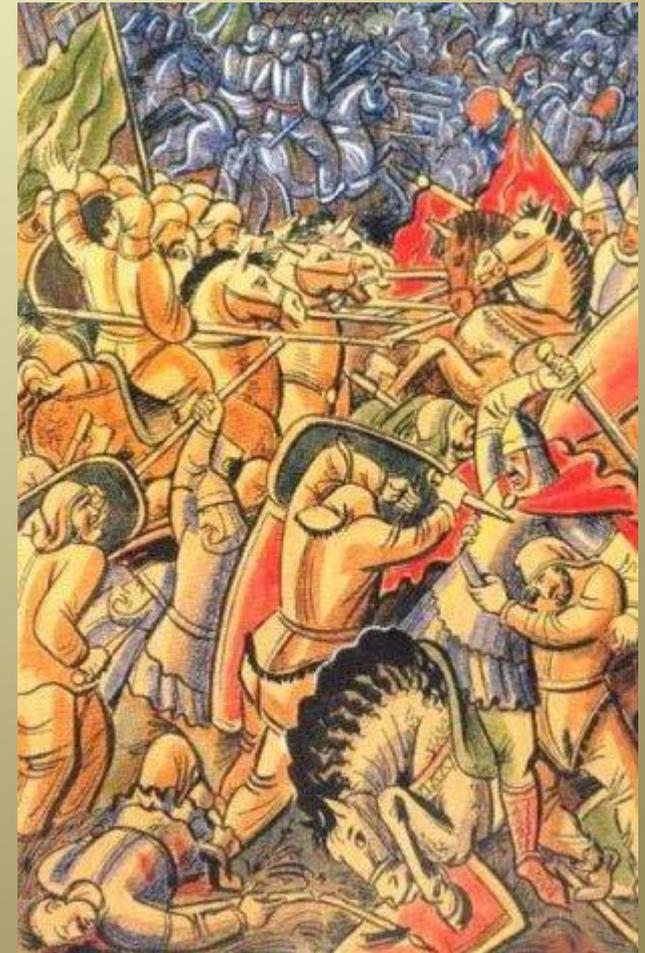
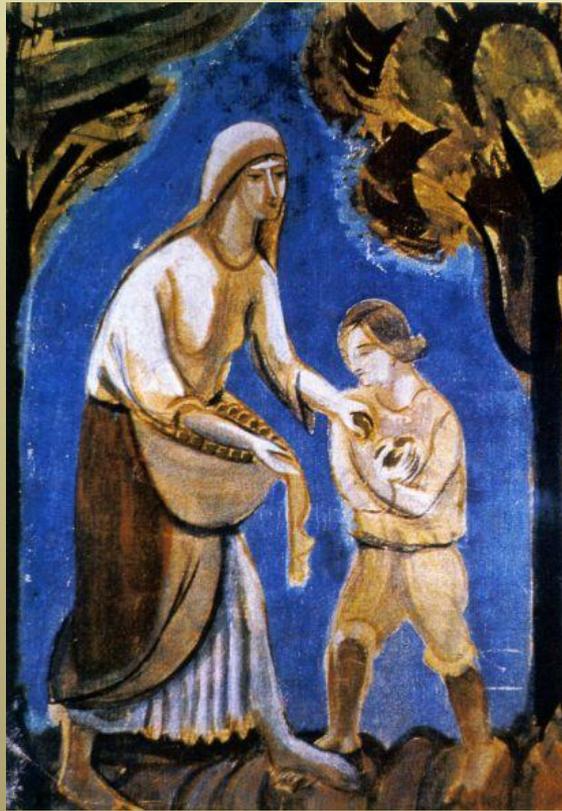
О. Богомазов. Пілярі.

Ф. Кричевський. Автопортрет у білому кожусі. 1927.

Михайло Львович Бойчук (1881-1937) - глава групи художників-монументалістів, т. зв. «бойчукістів». Прагнув відродити принципи колективного монументального мистецтва візантійсько-середньовічної епохи та Раннього Ренесансу

1. М. Бойчук в майстерні. 1920-і роки.
2. М. Бойчук. «Біля яблуні».
3. І. Падалка. Ілюстрація до «Слова о полку Ігоревім».

В українській архітектурі 1920-х років основним стилем став конструктивізм - раціональний, геометрично певний стиль.

Не менш помітне явище в архітектурі 1920-х років - напрям, що використав форми українського бароко. Найвідоміший представник - Д. Дяченко.

Проект - комплекс будівель Сільськогосподарської академії в Голосієво (Київ), 1925-1931.

1. Лісо-інженерний інститут Сільськогосподарської академії у Києві.

2. С. Серафимов, М. Фельгер, С. Кравец. Госпром. Харків.

Протягом 1931-1938 років в культурній політиці Радянського Союзу і Радянської України зокрема відбулися такі зміни

- ❑ Посилення ідеологічного диктату в усіх сферах культури.
- ❑ Створення та розповсюдження такого штучно створеного стилю, як «соціалістичний реалізм» (назву запропоновано в 1934 році на Першому з'їзді радянських письменників).
- ❑ Централізація всіх форм культурно-мистецької діяльності шляхом створення творчих спілок.
- ❑ Орієнтація на створення творів мистецтва «соціалістичних за змістом» і «національних за формою».
- ❑ Поширення в культурі «державного офіціозу», усунення будь-якого художнього експерименту.

Культурне життя 1930-х років строго регламентується соціалістичною ідеологією і поширенням образу

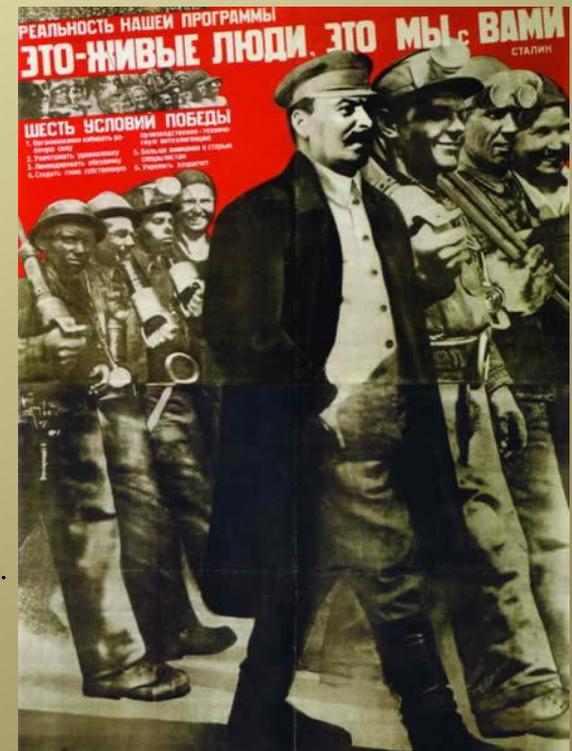
I. Сталіна як глави держави

Принципи соцреалізму:

створення ідеалізованого образу радянської людини;
зображення самовідданої праці на благо держави;
акцентування успіхів у соціалістичному будівництві

1. Дети славят Сталина.
2. Г. Клуцис. Плакат. Нач.
1930-х гг.

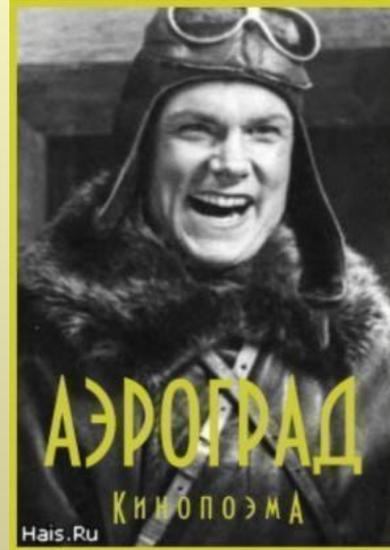
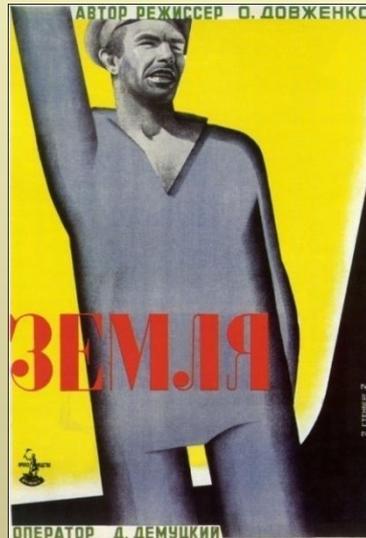
Теми індустріалізації та громадянської війни використовувалися для створення далекого від реальності узагальненого образу народу, який буде соціалізм

1. Радянський плакат, який пропагував Дніпробуд.
2. Ф. Кричевський. Переможці Врангеля. 1934-1935.

Доля Олександра Петровича Довженка (1894-1956)
демонструє життя людини, який пішов на
компроміс з владою

*«...невже любов до свого народу є націоналізм?
Чи націоналізм <...> в невмінні художника
стримати сльози, коли народу боляче...?»*

О. Довженко, з «Щоденника»

Культурна ситуація в тих регіонах України, які протягом 1920-х - 1930-х років увійшли до складу Польщі, Чехословаччини, Румунії, складалася по-різному:

- ❑ Польський уряд проводив дискримінаційну політику в галузі культури, перш за все, у сфері освіти (31 липня 1924 був прийнятий «кресових» шкільний закон, згідно з яким вживання української мови в школах практично заборонялося).
- ❑ Одним з лідерів культурно-освітнього процесу стала греко-католицька церква. У 1922 р керівництво церкви підписало звернення «До всього культурного світу», в якому засудило антиукраїнську політику польського уряду.
- ❑ Функціонувало наукове товариство ім. Т. Шевченка, діяли вищі навчальні заклади - Політехнічна школа і Богословська академія у Львові (відкрита з ініціативи митрополита А. Шептицького, єдиний легальний вуз з українською мовою навчання).

Уряд Чехословаччини зайняв більш зважену позицію по відношенню до «українського» питання

- З осені 1921 до осені 1939 р. у Празі розміщувався «Український вільний університет». Його засновником став Союз українських журналістів і письменників, а співзасновниками - М.Грушевський і вчений-юрист С.Дністрянській, після Другої світової війни відновив діяльність в Мюнхені. Першим ректором став мовознавець та історик літератури О. Колесса. До 1939 р докторські дипломи в університеті одержали 109 чоловік.
- Другою за часом заснування (1922 р) стала «Українська господарська академія» в місті Подєбради. Вона мала три факультети: агрономічно-лісовий, економічно кооперативний, інженерний. Ректором її був І.Шовгенів. Професорсько-викладацький персонал налічував 90 осіб, а кількість студентів досягало 600.
- В 1920-х - 1930-х роках в Празі працював «Український вищий педагогічний інститут ім.Драгоманова», в якому готували вчителів для початкових шкіл та дошкільної освіти. Директором інституту був історик української літератури А.Білецький.

Національний потенціал зберігається в сфері художньої культури, що створювалася представниками творчої інтелігенції західноукраїнських земель

- Працюють талановиті письменники: В. Стефаник, Є. Маланюк, У. Самчук, Б.-І. Антонич, О. Теліга.
- Живопис представлений іменами І. Труша, О. Новаківського, П. Холодного.
- У Львові існують творчі об'єднання: **ГДУМ** - «Гурток діячів українського мистецтва», **СУМ** - «Союз українських митців», **АНУМ** - «Асоціація Незалежних українських митців».

1. І. Труш. Гуцулки біля церкви.
2. П. Холодний (з дочкою). Вітражі Успенської церкви у Львові (1928, 1937)

Розвиток української культури середини ХХ століття
обумовлювалося подіями початку другої світової війни -
приєднанням земель Західної України до УРСР
(17 вересня - 27 жовтня 1939 року)

Позитив

- українські землі об'єдналися;
- в західноукраїнських землях були створені більш демократичні (хоча б формально) органи влади;
- система освіти була оновлена на основі введення української мови;
- створювалися національні за формою заклади культури;
- форми мистецтва збагатилися за рахунок з'єднання різних художніх шкіл.

Негатив

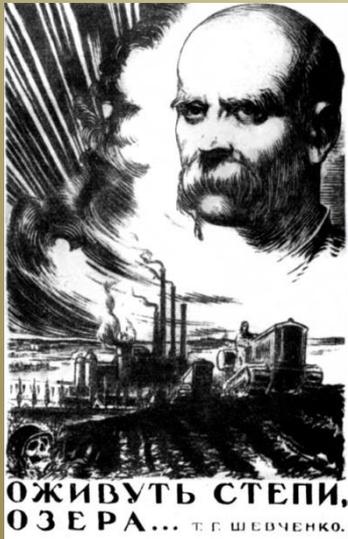
- насаджувалася тоталітарна система державного управління;
- проводилась насильницька колективізація;
- почалися гоніння на діячів греко-католицької церкви;
- проводились масові репресії та депортації (з 1939 по 1940 роки постраждало 10% населення);
- культурне життя було підпорядкована завданням ідеології

Впродовж 1941-1945 років:

Дівчені АН УРСР розробляли важливі оборонні і народногосподарські проблеми, наприклад, колективом під керівництвом Є. І. Патона були розроблені автомати швидкісного зварювання, які дозволили знизити трудомісткість виготовлення корпусу танка «Т-34» у вісім разів;

- письменники - О. Довженко, А. Малишко, Ю. Яновський, І. Кочерга - створювали публіцистичні й художні твори на воєнну тему;
- не припинився випуск періодичних видань: «Українська література», «Перець», «Україна»;
- З'явилися документальні фільми на воєнну тему, хоча проект О. Довженка «Україна в огні» спеціальним засіданням Політбюро ЦК СРСР (31.12.1944) був відкинутий як «антиленінський» і «націоналістичний»

«Україна в огні» - платформа вузького, обмеженого українського націоналізму, ворожого ленінізму, політиці нашої партії і всього радянського народу ...»

З рішення ЦК Політбюро

Культурне життя першого післявоєнного десятиліття в Україні має суперечливі характеристики

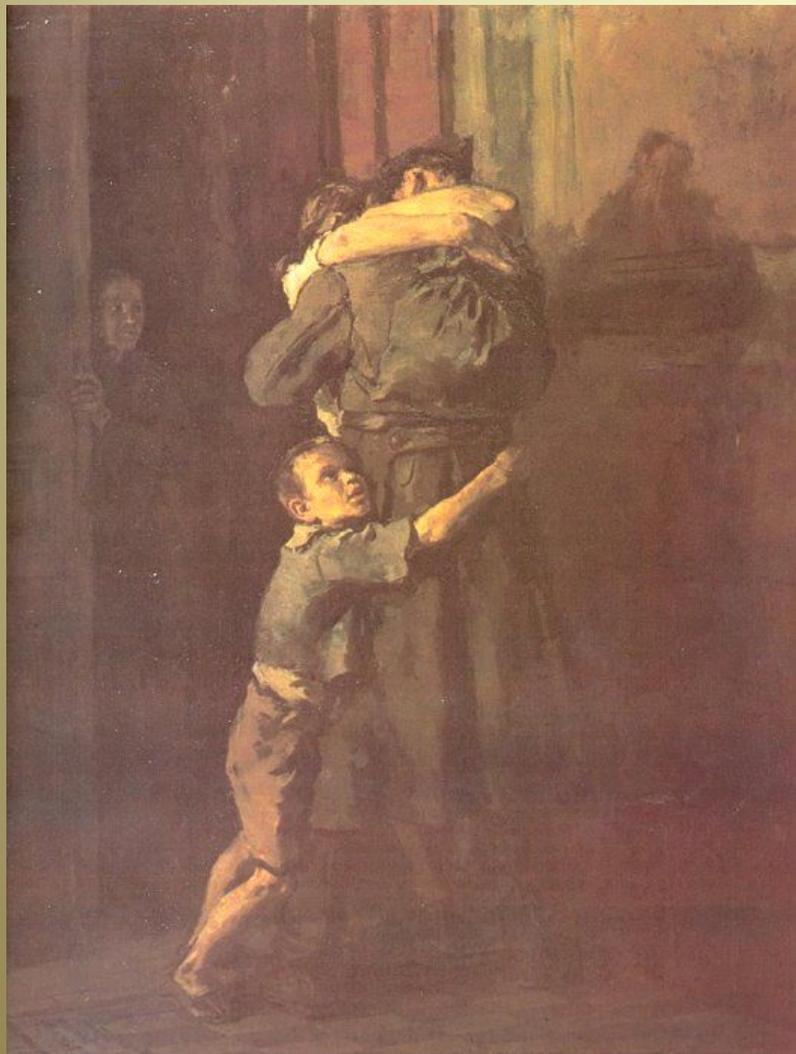
ПОЗИТИВ

- ❑ була відновлена діяльність закладів культури, науки, освіти;
- ❑ були відновлені забудова та інфраструктура міст;
- ❑ були відбудовані заново деякі пам'ятники архітектури (особливо давньоруського періоду);
- ❑ були відкриті нові вищі навчальні заклади, розвивалися форми вечірнього і заочного навчання;
- ❑ були створені нові музично-театральні та музичні колективи.

НЕГАТИВ

- ❑ був збережений диктат «соціалістичного реалізму» в мистецтві;
- ❑ на рубежі 1940-х - 1950-х років були відновлені репресії за звинуваченням в «космополітизмі» і «буржуазному націоналізмі»;
- ❑ строго обмежувалася тематика творів мистецтва і способи трактування подій;
- ❑ був збережений державний контроль над розвитком культурної сфери;
- ❑ Не розвивалися культурні зв'язки з країнами «капіталістичного світу».

Тема Великої Вітчизняної війни стала важливою темою в мистецтві, але подавалася тільки з точки зору прояву позитивних якостей радянської людини

Костецький В. Н. Повернення. 1947

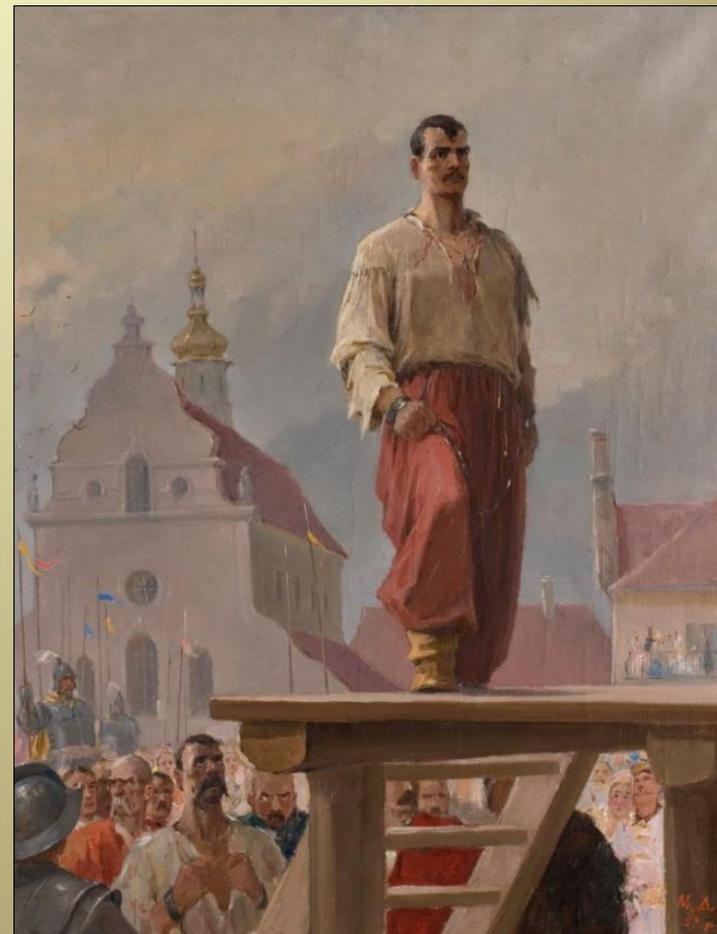
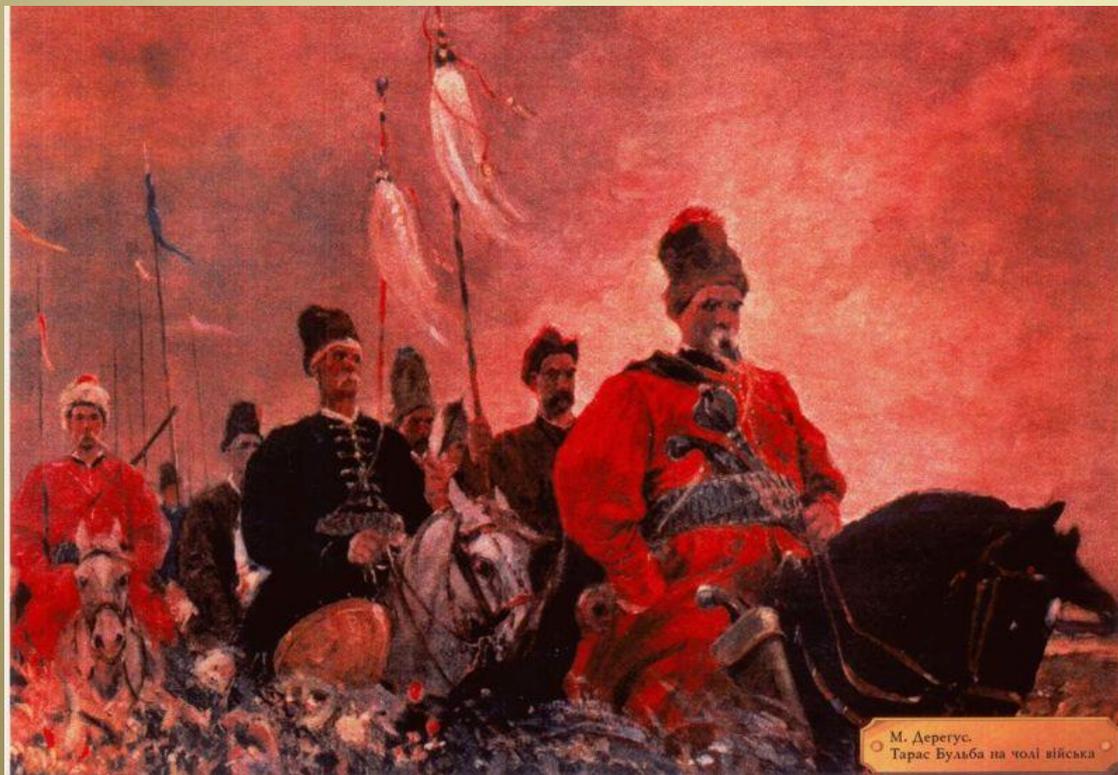

Неменский Б. М. Про далеких і близьких. 1947.

В сюжеті та композиції картини «Хліб» (1949) Т. Н. Яблонська ідеалізує соціалістичний працю колгоспного селянства. За це полотно художниця в 1950 році була нагороджена Державною премією СРСР, а 1958 року отримала бронзову медаль на Всесвітній виставці в Брюсселі.

Національна історична проблематика використовувалася для прославлення мужності народу в боротьбі проти іноземних загарбників, водночас сюжети та художні засоби підлягали суворому відбору

1. М. Дергус. Тарас Бульба на чолі війська.
2. М. Дергус. Страта козака («Смерть Тараса»).

В ситуації кінця 1940-х - початку 1950-х років посилювався ідеологічний тиск на культуру, коли твори, що в роки війни приймалися на «ура» як патріотичні, оголошувалися «націоналістичними», творчість їхніх творців засуджувалося. Хрестоматійними прикладами стали осуд вірша В.Сосюри 1944 року «Любіть Україну», статей і віршів М.Рильського

У 1946 році в доповіді на з'їзді письменників України О. Корнійчук каже про «буржуазний націоналізм» у творчості П.Тичини і М.Рильського.

У 1947 році газета «Радянська Україна» друкує статтю «Про націоналістичні помилки М. Рильського», де поета було звинувачено в «забутті істини, що змістом радянської ідеології й культури є більшовицька ідейність», в тому, що він «... не оволодів основами марксистсько-ленінського світогляду ... не позбувся впливу буржуазно-націоналістичної ідеології... »

У 1951 році газета «Радянська Україна» друкує статтю А. Малишка «За ідейну чистоту літератури проти націоналістичних рецидивів». «Стаття “Правди” змушує нас глибше придивитись до творчості В. Сосюри ... вияви націоналістичної ідеології, національної обмеженості не є випадковими та поодинокими в його творчості ...»

ЛИТЕРАТУРА

1. *Історія української культури* : у 5 т. / Б. Є. Патон (голов. ред.) ; НАН України. – К. : Наукова думка, 2001. Тт. 5, кн. 1. Українська культура ХХ – початку ХХІ. – 2011. –863 с.; т. 5, кн. 2: Українська культура ХХ – початку ХХІ століть. –2011. – 1032.
2. *Лекції з історії світової та вітчизняної культури*: навч. посібник / за ред. А. В. Яртися. – Львів : Світ, 2005. – 568 с.
3. *Попович М. В. Нарис історії культури України* / М. В. Попович. – К. : АртЕк, 2001. – 728 с. : іл.
4. *Українське мистецтво*: навчальний посібник: у 3-х частинах / Д. П. Крвавич, В. А. Овсійчук, С. О. Черепанова. Ч. 3 – Львів : Світ, 2005. – 273 с.
5. *Шейко В. М. Історія української культури*: навчальний посібник / В. М. Шейко, Л. Г. Тишевська. – К. : Кондор, 2006. – 264 с.